

НАРОДНОПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37 – 055.52

Оксана Хомишак, кандидат педагогічних наук, старший викладач

кафедри методики викладання іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

НАРОДНОПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті окреслено виховну роль батька крізь призму української народної педагогіки. Проілюстровано діапазон батьківської виховної функції на тлі українського фольклору.

Ключові слова: батько, мати, виховання, дитина, сім'я.

Літ. 12.

Актуальність дослідження. Упродовж багатьох століть українська сім'я, побудована на християнських засадах, вважається колицкою народної мудрості та моралі, берегинею народних традицій, звичаїв і обрядів, тому, не безпідставно, трактується як один із найстійкіших виховних інститутів минулого. Відтак в умовах кризи сучасної української родини нагальною потребою сьогодення є повернення до минулих патріархальних відносин, відновлення цінності сім'ї та батьківства, пропагування ідеї міцного і тривалого шлюбу.

Аналіз останніх публікацій. З метою розв'язання цієї важливої для суспільства проблеми особливого значення набувають наукові дослідження (М. Стельмахович, В. Мосіяшенко, Є. Сявакко, А. Пономарьов, Г. Довженко, М. Кравець, Н. Гаврилюк, Р. Чмелик, В. Горленко та ін.), присвячені висвітленню історико-педагогічного аспекту української сім'ї. Вчені переконані, що запобігти краху інституту сім'ї можливо лише за умови відродження міцної традиційної української родини, повернення до етнопедагогіки з її виховними можливостями, піднесення ролі батьків у виховному процесі. На важливість та доцільність наукового розгляду проблеми батьківського виховання вказували також відомі українські педагоги (К. Ушинський, А. Макаренко, С. Русова, Я. Чепіга, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та ін.).

Метою нашого дослідження є проаналізувати роль батька у вихованні дитини з огляду української народної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. У традиційній українській родині у центрі уваги батьків завжди було моральне виховання молодшого покоління на основі християнської моралі з дотриманням четвертої заповіді Божої: "Шануй батька твого і матір твою". Сім'я в українців асоціювалася з церквою, главою якої був чоловік, тому виховання дітей у християнському дусі було обов'язком чоловіка, його відповідальністю перед Богом.

Батько в українській родині користувався беззаперечним авторитетом. У народі мірилом його авторитетності були культура взаємин чоловіка з дружиною, вміння розумно користуватися батьківською владою, громадська діяльність, активна життєва позиція, гуманістичні цінності. Такий зразковий батько позитивно впливав на дітей і викликав у них прагнення в усьому наслідувати його: "Батько – рибалка, тоді й діти у воду дивляться", "Хороші діти – це честь батька і матері", "Що робить батько, те й дитятко", "Молодь багата мудрістю мами і тата", "У ледачого пасічника і бджоли ледачі" [10, 33]. Слово батька завжди було законом, найвищою істиною для дитини, про що свідчить народна творчість: "Не послухаєш тата, послухаєш ката", "Не навчив батько – не навчить і дядько", "Добрий батько не хоче лихого сина", "Таткова хата усім багата", "Батьківське слово на вітер не мовиться" [7, 13].

Про центральну позицію батька в українській родині свідчить традиція зібрання усіх членів сім'ї для наради, під час якої батько сідав на покуті, під образами, як голова. Поруч з ним – його батьки, далі – брати і сестри господарів, і аж потім – діти. Говорити молодшим можна було лише за умови дозволу керманича родини або його звертання до них. За схожою схемою розташовувалася родина у святкові дні за столом. Якщо у сім'ї не було батька, то його місце займав старший одружений син [8, 266].

Шанобливе ставлення дітей до батька, а також його возвеличення знайшло відображення у традиційних формулах звертання до нього – на "Ви". Стан гніву та роздратування дитини не давав їй підстави порушувати цю норму, оскільки це могло слугувати образою честі та гідності батька. Ще одним способом прояву поваги до батька було "бити чолом" "цілувати йому руки, як старшому та шанованому" [7, 13].

Народна мудрість підкреслює, що виховання

НАРОДНОПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

дітей – це не тільки головний обов'язок батька, а й запорака його щасливої старості: “Живете не батьками – помрете не людьми”, “Як батько ставиться до своїх дітей, так і діти ставляться до своїх батьків” [10, 32 – 35]. Відтак у народі одним із найважчих гріхів вважалася зневага дітьми батьків та їх кривда, а найбільшою карою – батьківське прокляття. Силу і святість благословення батька і матері демонструє “Дума про Олексія Поповича”, герой якої вирушив у морський похід без батьківського благословення, забувши про батьківську молитву. Ось кілька рядків із казтки О. Поповича:

*Гей, котрий чоловік
отцівську-материнську
молитву чить,
шанує, поважає,
То отцівська-материна
молитва у купецтві
І в реместі,
і на полі і на морі,
Ой, на поміч спомагає,
То отцівська-материна молитва
зо дна моря винімає,
Од великих гріхів
Душу відкупляє,
До царствія небесного приводжає* [11, 105].

Разом з тим, у цій думі увага акцентується на тому, що прокляти батька і матері “і в калюжі топлять”. Недарма страх перед батьківським прокляттям знайшов відображення у звичаї, який був поширений на лівобережній Україні. Згідно з етнографічною розвідкою О. Воропая: “на Лівобережжі в ніч під Великдень ходять на кладовище просити прощення у батька і матері ті, кого прокляли покійні родителі. Прийшовши на могилу ці люди спочатку христосуються з померлими родителями, а потім просять прощення. Якщо в цей час загуде під землею, то це знак, що батько і мати простили і земля їх прийняла” [1, 269].

Як свідчить етнопедагогіка, батько розумів значення і необхідність розумового виховання дітей, що доводить народна мудрість: “Не краса красить, а розум”, “Без розуму ні сокирою рубати, ні личака в'язати”. Однак його основні виховні зусилля спрямовувалися на те, щоб забезпечити своїм дітям майбутнє у достатку. Він привчав молодь до щоденної наполегливої праці, перспектива якої полягала у їх збагаченні. Більше того, батько часто видавав заміж дочку або одружував сина, керуючись меркантильними міркуваннями, в результаті чого в родині з'являлися додаткові робочі руки, а при появі невістки в хаті – її придане (майно, а деколи земельна ділянка). Вирішальну роль відігравав

також батько в шлюбній справі сина/доньки, оскільки традиційно дівчина виходила заміж, досягнувши 16 років, а хлопець – 18, тому їхня думка не враховувалася, “останнє слово” було за батьком, який давав згоду й благословляв або був проти. В українському фольклорі ми знаходимо багато сумних пісень, в яких оплакується одруження дівчини проти її волі з нелюбом або особисте нещастя доньки через розлуку з коханим і висловлюється невдоволення батьковим рішенням: “Ой мій батько гіркий мені світа зав'язав”, “Кохав мене батько як білу тополю”, “Ой і зійду я на могилу” та ін. [9, 104]. У повісті Івана Нечуя-Левицького “Кайдашева сім'я” також підкреслюється авторитетність та верховенство батька, зокрема коли Лаврін Кайдаш, приходить свататись до батьків своєї нареченої Мелашки, а її батько вагається чи віддати доньку заміж, бо вона надто юна, що викликає у бідолашної дівчини стільки сліз і переживань, адже вона розуміє значення батьківської згоди [5]. Проте нерідко траплялися такі випадки в українських родинах, коли батьки самі між собою вирішували долю дітей задалегідь до їх народження, виходячи з економічної вигоди, соціального становища, близьких дружніх стосунків зі сватами, кумівства тощо.

Діапазон чоловічої ролі у взаєминах з дружиною також розкрито в усній народній творчості: “Чоловік у домі – голова, а жінка – душа”, “Без хазяїна двір, а без хазяйки хата плаче”, “Найкраща спілка – чоловік і жінка”, “Жінка за три кути хату держить, а чоловік – за один” [10, 33]. Значущість найскладнішої функції батька у родині – виховання дітей підкреслює така народна мудрість: “Умів дитину породити, умій і виховати”, “Не той батько, що породив, а той, що до ума довів”, “Малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт” [2], [4].

Для українців дитина була завжди даром Божим. В українській сім'ї бездітність вважалася великим покаранням Бога. Як правило, більшість родин на Україні були багатодітними. Прихильне ставлення до багатодітності знайшло відображення у народних прислів'ях: “У кого дочок сім, то й щастя всім”, “Діти – окраса дому”, “Сім синів годую – всім щастя готую”, “Як жнива, так і дитина нова”, “Вони збилися з пугтя: як кутя, то й дитя”. Християнська мораль наших предків не дозволяла запобігати дітонародженню, навіть якщо дитина була небажаною, бо українська церква вважала це важким гріхом [12, 215].

Позашлюбне життя також засуджувалося церквою. В Україні до XIX ст. дуже рідко зустрічалися випадки перелюбу, розлучення

НАРОДНОПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

подружжя. Позашлюбні відносини допускалися, якщо хтось з подружжя помирав, через бездітність, довготривалу відсутність чоловіка на війні або на заробітках. В українському народі панувала думка про те, що жінка могла сама виховувати дитину, лише якщо чоловік трагічно загинув на війні або не повернувся з заробіток. Трагедією та нещастям в особистому житті жінки вважалася смерть чоловіка: “Без мужа жона – сирота”, “У вдови плакана доля”, “Краще сім раз горіти, ніж один раз вдовіти” [9].

Гострій критиці піддавалися жінки із незаконно народженими дітьми. Якщо траплялися такі випадки, що жінка, не вступаючи в шлюб з чоловіком, народжувала дитину від нього, то її вчинок вважався ганебним і непростим гріхом, викликав осуд з боку громади та церкви. У народі існували різні назви таких жінок залежно від географічної місцевості: “покрітка”, “копилка”, “завилася”, “покрилася”, “скозачилася”. Хоча народна педагогіка пропагувала гуманне ставлення до дітей та любов до них, але все-таки до дітей народжених поза шлюбом люди відносилися зневажливо та називали досить образливо: “байстрюк”, “букарт”, “копил”, “коплек”, “самосійка”, “найдух”, “жаливник”, “безкоровайник”, “бенькарт”, “безбатченко” тощо [9, 128]. Однак народ справедливо вбачав провину, аморальність того батька, який був причетний до появи дитини на світ, але не ніс жодної відповідальності за неї та забезпечував лише статус “безбатченка”. “Не байстрюкові гріх, а батькові”, “говорили в народі.

Народна педагогіка завжди акцентувала увагу на тому, що людина починається в сім’ї, адже “з родини йде життя людини”, тут бере початок її фізичний, соціальний та духовний розвиток. Важливе виховне значення мали взаємовідносини батька і матері, тому українська молодь усвідомлювала, що, вступаючи в шлюб, його першооснову повинні складати любов, повага, вірність, високі моральні якості подружжя. У народі сім’ю трактували як щось високе, космічне, непохитне, а союз чоловіка та жінки прирівнювали до поєднання двох небесних світил – сонця, місяця, а також ясних зірочок – їхніх діточок:

А в тім саду три тереми:

А в першому – красне сонце,

А в другому – ясен місяць,

А в третьому – дрібні зірки,

Ясен місяць – пан господар,

Красне сонце – жінка його,

Дрібні зірки – його діти [3, 38].

Атмосфера любові, злагоди, тепла батьківської домівки займала неабияке місце в українській

родині, оскільки повага батька і матері один до одного спонукали молоде покоління бути гуманними у відношенні до старших, поважати їхню життєву мудрість, досвід та вік. Про що свідчить народна мудрість: “Не потрібен і клад, коли в сім’ї лад”, “Сім’я міцна – горе плаче”, “Сім’я без голови – не сім’я”, “Живуть між собою, як риба з водою”, “Нема кращого друга, як вірна супруга”, “Згода в родині – щастя дитині” [7, 2]. За таких умов дитина отримувала якнайповніше і найяскравіше уявлення про те, якою повинна бути сім’я, а батьки тим самим прищеплювали їй сімейні цінності та такі високоморальні якості, як порядність, щирість, доброзичливість, працелюбство. Відтак гуманні взаємини у родині формували дитячу особистість у руслі любові, поваги та довіри до людей.

Висновки. Отож, ми можемо констатувати той факт, що основна система цінностей, що регулювала життя і діяльність традиційної української сім’ї, визначалася її віросповіданням, тобто християнством, що передбачало чіткий розподіл батьківських ролей, відповідальне ставлення дорослих до процесу виховання підростаючого покоління, гуманні сімейні взаємини в родині, в якій культ батька і матері слугував головним резервом її виховного потенціалу.

1. Воронай О. *Звичаї нашого народу* / О. Воронай. – Київ: Оберіг, 1993. – 590 с.

2. Мосіяшенко В. А. *Українська етнопедагогіка* / В. А. Мосіяшенко. – Суми: Університетська книга, 2005. – 174 с.

3. *Народні пісні з голосу Дніпрові Чайки та в її записах.* – К., 1974. – С. 211.

4. *Народ скаже – як зав’яже* / За ред. Г.С. Ревенко. – Київ: Веселка, 1973. – 227 с.

5. *Нечуй-Левицький І.С. Кайдашева сім’я* / І.С. Нечуй-Левицький. – К.: Рад. шк., 1990. – 415 с.

6. *Общественный семейный быт и духовная культура населения Полесья.* – Минск: Наука и техника, 1987. – 376 с.

7. *Повалій Л. “І перед нею помолюся...”* / Л. Повалій // *Рідна школа.* – 1997. – № 9. – С. 12 – 14.

8. *Пономарьов А. Українська етнографія* / А. Пономарьов. – К.: “Либідь”, 1994. – 320 с.

9. *Стельмахович М. Народная педагогіка* / М. Стельмахович. – К.: Рад. шк., 1985. – С. 312.

10. *Струманський В. Історична практика сімейно-побутового виховання* / В. Струманський // *Рідна школа.* – 1996. – № 9. – С. 32 – 35.

11. *Українська родина* / За ред. Л. Орел. – К.: “Т-во ім. О. Теліги”, 2000. – С. 102 – 106.

12. *Українське народознавство* / За ред. С.П. Павлюка. “2-е вид. – К.: Знання, 2004. – 570 с.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2012